

ТВОРЧЕСТВОТО КАТО АСКЕЗА И ГОРЕСТ „БАЛАДА ЗА ГЕОРГ ХЕНИХ“ (ВИКТОР ПАСКОВ)

Проф. д.ф.н. Магдалена Костова-Панайотова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В настоящия текст романът на Виктор Пасков е разгледан като явление, което е част от неговата запомняща се и ярка проза на страданието и отхвърлянето на един дехуманизиран свят, в които еснафството и посредствеността са водещи. Неприкаятостта на твореца, невъзможността и нежеланието да се приспособи към една нечовешка действителност са във фокуса и на други творби на писателя, но тук догадката, че нещата, които имат смисъл, които би трябвало да ни извисят, носят присмех и изолиране на твореца, чертаят неуютните контури на една действителност, в която състраданието и любовта са по-скоро изключение. И все пак силата на този роман е в посланието за творчеството като контрапункт и за смисъла на сътвореното.

Ключови думи: български роман; културни послания; творчество; литература от края на XX век

Романът „Балада за Георг Хених“ (1987) е втората книга на композитора, музикален критик и писател Виктор Пасков. Макар първата му книга „Невръстни убийства“ да не впечатлява литературния Парнас, още в нея се набелязват темите и проблемите, които ще бъдат във фокуса на вниманието и в следващите книги на писателя: „Ций Кук“ (1991), „Германия – мръсна приказка“ (1992), „Аутопсия на една любов“ (2005).

В романа „Балада за Георг Хених“ Ал. Панов открива четири жанрови парадигми, които според него са и в основата на четирите начина на представяне на истината: балада, повед, мемоар и пасион (Panov 2022, pp. 126–145). Аз бих казала, че тези начини на представяне не са равностойни. Защото и в извисяващите страданието парадигми, и в отпратките към легендарни и исторически образи ужасът от съществуването не като екзистенциална категория, а като конкретна характеристика на реалния живот напират от този роман.

Ярка и запомняща се проза на отчаянието, страданието, безумието, грозотата на еснафския бит, текстовете на Пасков рисуват света клоака, в който красотата и поезията просто липсват. Друг повторителен момент в цялост-

ния интерес на писателя е съдбата на твореца, неприкаяността на истинския музикант, който е контрапунктът на едно общество, в което зверското лице надничва зад всеки ъгъл, а човешкото е по-скоро маргиналия. Неслучайно още в „Невръстни убийства“ става дума за дете, което е наясно, че няма да има абсолютно верен слух, после се появява старият майстор на цигулки Георг Хених, след това младият Виктор от „Германия – мръсна приказка“, а също и героят от „Аутопсия на една любов“, който също е музикант, но живее в един отвратително еснафски и грозен свят.

Романът „Балада за Георг Хених“ още в началото постулира две от централните свои питання: какво се случва с твореца след смъртта, остава ли той в съзнанието на другите, съхранява ли се духът му в последователите и учениците му? И второто – за смисъла на вложената любов: „винаги ли нещата, които създаваме с най-голяма любов, единствените, които сме в състояние да създадем – които би трябвало да ни извисят, ни носят присмех, горчилка и кикот?“ (Paskov 1987).

Още тук е загатнат и отговорът, допълнен от финалните размисли на немладия вече Виктор, момчето герой от романа: очевидно дори когато искаме да вярваме, че изкуството е вечно – според известната мъдрост от древността (Ars longa, vita brevis), невинаги истинският занаят, истинският майсторлък може да бъде съхранен от поколенията ученици. Още по-скептичен е писателят по отношение на всички онези неща, които правим с любов и влагаме в тях сърцето си: много малко успяват, на присмех и осъждане често е подложено голямото изкуство.

Най-яркият символ в творбата на тази идея – за безполезнаостта в еснафския смисъл на думата – на голямото творение, това е цигулката, която прави майсторът Георг Хених, цигулката, която не прилича на никоя друга, затова и учениците му не я намират за полезна, присмиват се на стария лютиер. Затова тя е посветена на единствената достойна фигура, възплъщение на любовта – на Господ. Неслучайно Георг Хених я нарича *виола д'аморе*, защото основополагащата човешка и християнска ценност – любовта, липсва. Хората, които насъскват злото куче срещу беззащитния старец, глупавите ученици, които не влагат никакви чувства в творението си, еснафите, за които върхът на благополучието е придобивката на материални блага – всички те не знаят какво е любов, нито истинско изкуство. Затова и светът, в който живеят, е подобен на ада. В него хората умират, разболяват се, полудяват. Това е свят на изгняващото и нежизнеспособното:

Стамен го сгази камион.

Една година по-късно почина и Врана. Техният син стана известен артист. Дъщеря им се парализира.

Йорде умря от пиене. Синът му Митко стана легационен шофьор и рабо-

ти в Чехословакия. Любка се жени и развежда няколко пъти и роди куп деца. Ако се срещнем, едва ли ще се познаем.

От пиене умря и Манолчо. Той се поду, набъбна целият като гигантска буба и умря за три дни. Смъртта му била мъчителна. Пепи се състари и тежи сто и двадесет килограма. Тя е в непрекъснат конфликт с дъщеря си, която скита с чужденци и не работи.

Роленска и Роленски избягаха в Америка. Те също вече са покойници. Дъщеря им Силвия е американка и не знае нищо. Нищо за нашата улица и нашата къща.

Умря и Цанка. Малко преди да се побърка, тя се ожени за един човек от съседната махала, който я заведе в точно такава къща като нашата. Покъсно умря в лудницата.

Йордан хлебарят отдавна е покойник.

Чичо Бръм – също.

Също и Сакатела.

Забравих ли някой? – дори и да съм забравил, няма голямо значение. Почти всички хора, за които ставаше дума тук, са влачили през целия си живот едно и също битие. Те тъй си приличат, че сецайки се за тях, сякаш виждам една и съща физиономия върху много – мъжки и женски – лица.

Тъжно ми е за тези хора. Тъжно ми е за годините, в които са живели. Понякога си мисля, че ако не беше проклетата стара къща, те щяха да са съвсем други, но... едва ли. (Пасков 1987)

Самата къща, в която живеят, някога италианско посолство, после еврейска къща, публичен дом и сега натъпкана с бедни семейства, еснафи, с безизходен живот, напомня развалина и може да се сравни с изгнелия стар свят, в който доброто, състраданието, красотата и изкуството нямат никакво място. Борбата за хляба е единственото, което вълнува десетките семейства в квартала, и посредственият живот, който живеят, като че ли разлага отвътре всички тях, не е случайно, че няколко пъти в творбата се повтаря името на Хектор Мало и неговия роман за бедното момче „Без дом“.

Светът, описан в романа, много напомня картина от „Зимни вечери“ на Смирненски – с пияния „безхлебен“ баща, който „ругай“, със силуетите на бедни, немощни и болни хора.

На върха на материалното благополучие в този еснафски свят е бюфетът – вещта, признак за разкош и престиж.

Бюфетът, за който мечтае майката на повествователя и който бащата не може да ѝ купи и затова сам го издялва, предизвиква завист и отхвърляне от страна на бедните съседи, но не прави по-щастливи родителите му. Той е част от желанието за един по-добър живот, но и фиксация, която оправдава неуспехите реализации на родителите.

Все пак трябва да отбележим, че при описанието на работата по бюфета и дървото, което използва музикантът Марин, има ясни аналогии с работата на Георг Хених по цигулката и дървото, от което е направена. Защото една от идеите, отразена от стария майстор в думите му, е, че ако не вложиш душа, няма да получиш произведение на изкуството.

Тези думи остават в душата и на бащата Марин, един от малкото хора в този роман. Все пак само семейството на Виктор се грижи за болния и беден майстор на цигулки, именно те са онова изключение, където проблясват обичта и пълнотата: когато Георг Хених им идва на гости, той се превръща за момчето в липсващата брънка: любим дядо, едновременно чудесен и странен приятел.

Бащата, Марин Бръмбара, който също е добър музикант, обаче е отчаян от бедността и посредствения живот, който живее. Той говори на сина си, че талантът не струва пукната пара, защото светът иска да демонстрираш престиж и успех, и нищо освен материалното няма значение. На този фон много различни послания носи образът на Георг Хених.

Той има исторически прототип и в него са отразени безспорно най-важните послания на романа. Текстът не разказва за целия живот на чешкия лютниер, а само фрагменти от пристигането и установяването му в България заедно с неговата красива съпруга Божена, като основният разказ има за фокус последните години от живота на престарелия майстор.

Последователно целият образ на героя е пресъздаден през очите на детето Виктор, което се запознава с майстора, когато е на четири години, и Георг Хених изработва специално за него малка цигулка осминка. Още тогава той изглежда фантастично същество за детето, което по-късно го приема със сърцето си като част от нещо скъпо и родно, неприличащо на никого от еснафския и тъжен кръг, в който живее.

Заедно със стареца Виктор слуша сенките, които идват да го посетят, учи чешки, за да разговаря с мъртвите, и живее във вълшебен свят, в който мъртвият брат на Георг препуска на своя кон, а самият Виктор е онзи малък цар, на когото е съдено да продължи гениалния майстор.

За да помогне на стареца да направи своята странна цигулка, Виктор дори говори с дървото, така, както е усвоил идеята за вложената любов в производението на изкуството:

– Виж какво, дърво – затворих очи и оставих думите сами да идват. – Дядо Георги трябва тебе направи! Май че трябва, не питай защо. – Дървото стана твърдо. – Чакай! Ще ти кажа – бързо продължих, – те го викат отдавна. Той не отиваше при тях, защото... ние тук правехме бюфет. Сега обаче трябва да направим цигулка. Вземи те със себе си и занеси на дядо господ. Ние не знаем кой е той, дядо Георги вече не знае. Преди знаеше, но сега мисли, че... – дървото сякаш настръхна – ... чакай, чакай... Господ е... на

господ трябва цигулка. Дядо Георги никога няма да направи цигулка за някой лош човек... Дървото бе леко и топло под пръстите ми. Като пластилин. Като жива плът. Не смеех да отворя очи.

Стори ми се, че в стаята се разнесе нежен, мелодичен звън, който идваше под пръстите ми. И някакъв полъх идваше оттам – дървото въздишаше. (Пак там)

Характеристиките на стария Георг Хених отпращат непрекъснато към образа на Исус: той е кротък, търпелив, дори не споделя за ухапания си крак, когато насяскват кучето срещу него, не се гневи – освен когато искат да му вземат инструментите, пуши фасове и гледа да не причинява грижи и разходи на семейството на Марин, който му помага. Дори фактът, че двамата му ученици се отричат от него, напомня за библейската притча и отричащия се от Исус ученик. Финалът утвърждава аналогията с фразата „Георг Хених, ти, който си на небето!“, трансформирана фраза от известна християнска молитва.

Друга литературна аналогия, която също се натрапва, е аналогията с романа на Булгаков „Майстора и Маргарита“ чрез идеята както за Йешуа (Исус), така и за Майсторството като послание на съвършената своя същност, влагането на любов във всяко свое творение.

Аналогично на големия руски роман, в който ученик на Майстора е Иван Бездомни (Иван – най-употребимото руско име, а Бездомни, както е бездомна цялата тогавашна истинска литература), и тук няма дом нито за майстор Хених, нито за творенията му. Затова и цигулката той носи със себе си.

Хених е крайно беден, но не се смята за такъв, разубеждава и Виктор в това, защото за него бедността не е липсата на материални удобства, а липсата на вдъхновение в сърцето, „калта в главата“, както казва той. Хених има най-голямото богатство – своето майсторство, начина, по който влага душа в произведенията си, хармонията на своя вътрешен свят, хармонията на творенията си. Опасността да загуби човешкото си достойнство заради материални блага, е единствената истинска опасност.

Чрез своя „непобиращ се в рамките на занаята инструмент“, непригоден според учениците му, Георг Хених показва свръхжест, защото този докаран до краен предел от бедността творец дава урок по любов и смисъл на другите, загатва за идеята, че творецът по принцип не се побира в рамки и шаблони, че именно затова образът му излъчва невероятна сила и заразителност за младия Виктор. Ако си над обикновените мерки, често приживе носиш кръст в душата си и не си разбран.

Горчивите размисли за смисъла във финала на творбата, когато повествователят търси липсващия гроб на стария си приятел и не го намира („Занаятът ли е по-голям от живота, или животът – от занаята? Защо на света има хора, които обиждат и унижават майсторите? Бедността е насилие, мрак, подлост, безчестие, смърт! Кое ни прави алчни, зли и безсърдечни? Кое ни унижава и

принизява?“), отново показват невъзможността на писателя да се примири със света на еснафството, в който хората не работят с любов и не живеят смислено, не са братя, а състраданието и подкрепата са бели врани. Един страховит, но и честен роман, който не се страхува да покаже отвращението си от посредствеността и дехуманизацията на света.

ЛИТЕРАТУРА

ПАСКОВ, В. 1987. *Балада за Георг Хених*. Български писател, София.

ПАНОВ, АЛ. 2022. Жанрови парадигми в „Балада за Георг Хених“.

Български език и литература, кн. 2.

REFERENCES

PASKOV, V. 1987. *Ballad of Georg Henich*, Bulgarian writer, Sofiya.

PANOV, AL. 2022. Genre paradigms in „Ballad of Georg Henich. *Bulgarian language and literature*, vol. 2.

CREATIVITY AS ASCESIS AND PAIN “A BALLAD FOR GEORG HENIG” (VIKTOR PASKOV)

Abstract. The report examines Victor Paskov’s novel as a phenomenon that is part of his memorable and vivid prose of suffering and rejection of a dehumanized world in which guilds and mediocrity are leading. The reluctance of the creator, the impossibility and reluctance to adapt to an inhuman reality are also the focus of other works of the writer, but here the assumption that the things that have meaning, which should elevate us, bring ridicule and isolation to the creator, draw the uncomfortable contours of a reality where compassion and love are rather the exception. Yet the strength of this novel is in its message about creativity as a counterpoint and the meaning of creation.

Keywords: Bulgarian novel; cultural messages; creativity, literature from the end of the 20th century

✉ **Prof. Magdalena Kostova-Panayotova, DSc.**

WoS Researcher ID: E-1046-2014

ORCID iD: 0000-0002-5174-7679

Sofia University

E-mail: mpanayotova@diuu.uni-sofia.bg